

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2023.23.3.61-68>

Artifact – from Process to Reception

Artefakt – od procesu k recepcii

Patricia Biarincová

Abstract

In the contribution, we deal with the creation/process of creation of an art artifact, which carries visual, content and meaning attributes through which the author of the artifact tries to communicate with the surrounding world. In the text of the contribution, we describe the creation and structure of the birth of the work of art. We focus on visual communication, which is connected with the reception of an art artifact.

Keywords: Artifact. Creative process. Reception. Visual communication.

Úvod

Kulka (1990) tvrdí, že umeleckým dielom sa nemôžeme nechať len pasívne unášať, ale musíme ho vedieť prijímať na určitej úrovni nášho poznania, a tiež vedieť dešifrovať zakódovanú informáciu, ktorú artefakt obsahuje. „*Eстетické prežívanie je výsledkom neochabujúcej koncentrácie, napnutia všetkých intelektuálnych síl a mobilizácie fantázie. Iba za aktívneho prispenia vnímateľa a jeho ústretovej tvorivej aktivity vzniká vo vedomí umelecký obraz a kryštalizuje estetické prežívanie*” (ibidem, s. 403).

Tvorba a štruktúra tvorby

V tejto časti textu chceme načrtnúť, ako prebieha proces tvorby umeleckého diela/artefaktu, prostredníctvom ktorého komunikuje autor/tvorca so svetom. „*Tvorivý proces je špecifickým procesom myslenia, ktorým človek objavuje nový spôsob riešenia dovedy ešte všeobecne alebo individuálne nevyriešeného problému*” (Štofko, 2010, s. 32).

Človek ako tvor spoločenský žije a komunikuje s ľuďmi. Slovo komunikácia má latinský pôvod, *communicare* znamená dorozumenie, sprostredkovanie. Aby ľudia mohli spolu žiť, spolupracovať a sprostredkovať kultúrne obsahy, musia si vymieňať a odovzdávať informácie, poznatky, názory, postoje, jednoducho povedané, musia vedieť komunikovať. Ľudia komunikujú hlavne prostredníctvom reči verbálne v hovorenej alebo písanej podobe. A neverbálne, prostredníctvom reči tela (mimika, pohľady, gestikulácia, pohyby, držanie

tela), pomocou reči priestoru (intímna zóna, sociálna zóna), pomocou reči objektov (oblečenie, účes, symbolmi, šperkmi, zariadením bytu a pod.).

Spôsobilosti vedieť sa vyjadrovať ústne, písomne, a aj prostredníctvom obrazov, grafov, symbolov, čítať s porozumením, vedieť využívať získané informácie, komunikovať prostredníctvom informačných a komunikačných technológií patrí medzi požiadavky súčasnej doby. Vo výtvarnej oblasti je to spôsobilosť komunikovať prostredníctvom výtvarného a vizuálneho jazyka, čo je (z užšieho hľadiska) vizuálna gramotnosť.

Vizuálna komunikácia a vizuálna gramotnosť

Vizuálna komunikácia je spôsob prenosu informácií a myšlienok pomocou symbolov a obrazov. Zahŕňa v sebe znaky, symboly, ale aj typografiu, kresbu, maľbu, grafický dizajn, ilustráciu, reklamu, animáciu, elektronické zdroje a ďalšie iné médiá, ktoré sa podieľajú na prenose a sprostredkovaní informácií na princípe vizuálnej komunikácie. Vizuálna komunikácia sa stáva čoraz dôležitejšou v závislosti od toho, ako narastá množstvo vizuálnych a obrazových symbolov. Dnes v dôsledku prudkého technologického rozvoja, najmä nových technológií digitálneho záznamu a zobrazovania reality (smartfóny, kamery a pod.), sme v čase nárastu informácií vo forme obrazov. Strategicky je preto dôležité rozvíjať poznanie o vizuálnych kódach, aby sme vedeli interpretovať zobrazované informácie. Vizuálnu komunikáciu v súčasnej dobe považujeme za jeden z troch hlavných typov komunikácie spolu s verbálnou komunikáciou a neverbálnou komunikáciou. Schopnosť vizuálnej komunikácie je spojená s vizuálnou gramotnosťou, ktorá je predpokladom vizuálnej komunikácie.

Vizuálnu gramotnosť charakterizovala Raney (1999) ako mnoho-
vrstvový fenomén tvorený:

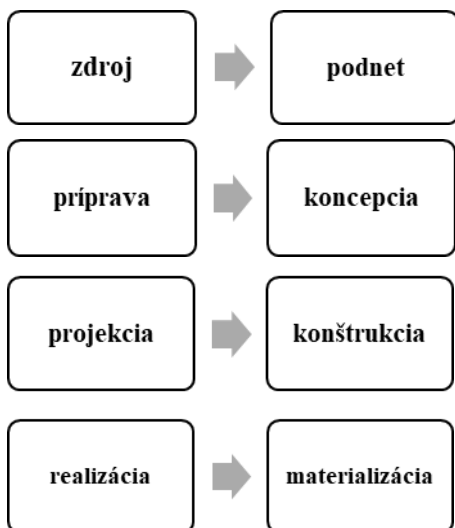
- percepčnou senzitivitou v kontexte každodenného percipovania prostredia a vzťahov každého jedinca,
- kultúrnym priestorom, v ktorom sa utvára životný štýl, ako schopnosť tolerancie a uznania kultúrnym prejavom v kontexte svojbytnosti – subkultúry, sociálne skupiny, etnických skupín,
- schopnosťou kritického myslenia, znalosťou vizuálnych prostriedkov v kontexte umeleckých diel, rozpoznaním interakcie ako bolo dielo vytvorené, ako dielo pôsobí v určitom kontexte, kto ho umiestnil do kontextu a prečo, a to z hľadiska súčasného a historického, aký druh divákov má osloviť a prečo,
- estetickou otvorenosťou v zmysle k emocionálnym a empatickým vzťahom a procesom,
- schopnosťou vizuálneho vyjadrovania, pôsobivosti v zmysle aktívnej kreatívnej činnosti v oblasti vytvárania akéhokoľvek vizuálne vnímateľného objektu v najširšom zmysle slova, od tvorby umeleckého artefaktu až po bežné zariadenie bytu (In: Fulková, 2002, s. 12).

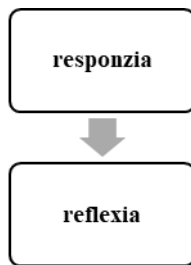
Podľa Šupšákovej (2015) je možné vizuálnu gramotnosť chápať ako:

- schopnosť vytvárať významy zo všetkého, čo vidíme, nachádzať zmysel vo všetkom, čo vnímame,
- formu kritického myslenia, ktorá vyžaduje interpretovať pomocou intelektuálnej kapacity obsahy vizuálnych obrazov – skúmať sociálny dopad vizuálnych obrazov, disponovať schopnosťami vnútornej vizualizácie, vizuálne komunikovať, čítať a interpretovať vizuálne obrazy, vytvárať si úsudky.

Z hľadiska teórie komunikácie kóduje autor/umelec prostredníctvom tvorby/tvorivého procesu správu spôsobom vlastnej autentickej komunikácie (Kováčová, 2021). Od vnútornej potreby, motívu, popudu k tvorbe, až k samotnému tvorivému zámeru, vyberá a selektuje informácie (svoje zážitky, predstavy, myšlienky), aby všetko zakódoval do svojho diela. Následne svoju prácu hodnotí, uvažuje o nej a rozhoduje sa, či dielo zverejní, alebo zavrhne. Umelecké dielo je reakciou tvorcu na realitu života, ktorá v sebe nesie esteticko-imaginatívnu zložku. Ak sa pozrieme na tvorbu umeleckého diela ako na činnosť, genézu artefaktu, zobrazovania zážitku, môžeme naraziť na problém rozloženia aktivít v časovom horizonte (niektoré diela vznikajú roky alebo minúty). Tvorba vo svojich fázach je ovplyvňovaná motívom/motiváciou, psychickým podnetom smerujúcim k cieľu, programom tvorby/činnosti k výsledku a následnému hodnoteniu (Kulka, 1990).

Schéma 1: Fázy vzniku umeleckého diela

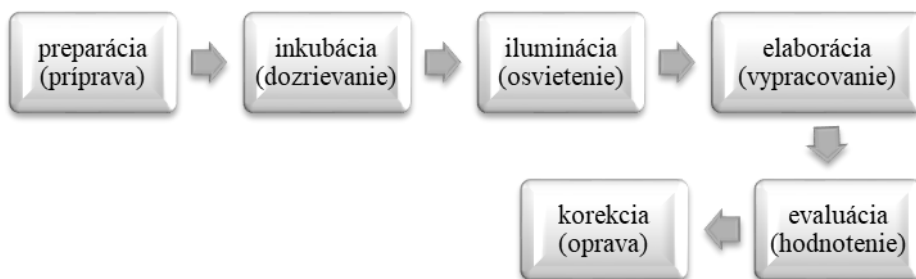

Zdroj: *vlastné spracovanie podľa Kulka (1990)*

Tvorbu diela môžeme v globále poňať ako riešenie umeleckého problému. Všeobecne označujeme problémom každú situáciu, v ktorej sa ocitne potenciálny tvorca. Východiskom pri riešení problému je odpoveď, teda riešenie situácie. Pri tvorbe umeleckého diela je východiskovým bodom situácia, kedy umelec uchopí svoj tvorivý zámer. Na základe skúseností a vedomostí sa rozhodne, ako zámer bude realizovať. Rozhoduje sa na základe výberu z variant, ktoré daný umelecký problém vyriešia, respektíve po selekcii možných alternatív riešenia. Konečný tvar riešenia umeleckého artefaktu sa postupne modifikuje počas fáz tvorby produktu/diela. Produkt/dielo prechádza procesom od abstraktnej formy ku konkrétnej forme, ktorá má hmatateľnú podobu. Až po výsledný materializovaný produkt, ktorý je výsledkom množstva alternatív a variácií.

Na konci dvadsiatych rokov minulého storočia navrhol americký psychológ Wallas nasledujúce štádiá umeleckej tvorby: preparácia (príprava), inkubácia (zrenie), inšpirácia (postup riešenia) a verifikácia (overovanie). Aj Kulka (2008) uvádza rozdelenie fáz, ktoré sú diferencované podrobnejšie. Ich rozdelenie sme spracovali do schematického znázornenia a následne ich charakterizujeme.

Schéma 2: Fázy umeleckej tvorby

Zdroj: *vlastné spracovanie*

Preparácia (príprava)

Daná fáza môže vyžadovať rozsiahlu prípravu, no môže byť aj vynechaná, ak artefakt vznikne ako dielo okamžiku. Preparačná fáza/prípravná činnosť nadväzuje na počiatok zrodzenia umeleckého zámeru, postupne ho modifikuje a konkretizuje.

Inkubácia (dozrievanie)

Zámer tvorca je predmetom jeho neustálej imaginatívnej činnosti, spracováva sa vedome i nevedome, čiže v spánku a bdení. Inkubačnou fázou sa začína umelecké projektovanie, pri ktorom dochádza k výberu informácií, ktoré budú potrebné na vytvorenie diela. Pripravuje sa tu pôda pre nasledujúcu fázu inšpirácie. Vo fáze inkubácie k vymedzeniu komunikačného zámeru autora, a keďže ide o problém, ktorý umelec potrebuje kreatívne riešiť, zrod artefaktu je sprevádzaný aj určitým napätím, neistotou, niekedy až úzkosťou. Tieto pocity evokujú vo vedomí tvorca nové predstavy a obrazy. Vzrastajúce napätie vedie občas až do stavu horúčkovitej tvorby a sebazabudnutia.

Inšpirácia (vnuknutie)

Intenzívny tvorivý stav, ktorý je charakteristický mobilizáciou tvorivých síl, emocionalitou, zvýšenou tvorbou myšlienok. Počas inšpirácie fungujú rôzne tvorivé apercepce, fluencia, kombinatorika spojená s tvorbou variácií. V tejto fáze sa najľahšie objavujú nové nápady, hoci je to mimoriadne krehká fáza. Hoci inšpirácia nie je jedinou podmienkou umeleckej tvorby, nadväzuje na preparáciu a inkubáciu. Tvorba pokračuje a prechádza do fázy, kedy sa rodia najoriginálnejšie myšlienky. K ich dopracovaniu dochádza prostredníctvom elaborácie.

Iluminácia (osvietenie)

Inšpirácie sú zdrojom mnohých nápadov, materiálov na tvorbu, pričom nie všetky sú vhodné a použiteľné. Istá dávka intuície riadiaca sa umeleckým zámerom pomáha autorovi pri výbere tých správnych nápadov. Intuícia je často považovaná za zásadnú pri tvorbe artefaktu, nesie v sebe bezprostrednosť, náhly podnet, vnuknutie pri tvorbe a pri riešení tvorivého problému. K intuícii dochádza v stave inšpirácie. Hoci sa tento typ intuitívneho náhľadu často chápe priam mysticky, psychická regulácia intuitívnych procesov je podmienená rovnako reálne ako akákoľvek iná aktivita. Jednotlivé psychické úkony sa môžu skladať napríklad tak, že sa namiesto ich postupnosti uplatnia všetky naraz. Alebo iné procesy prebiehajú podvedome. Intuitívne nazretie sa potom javí ako náhly nápad, ktorý vytryskol nečakane.

Elaborácia (vypracovanie)

Táto fáza je nepomerne dlhšia ako inšpiratívna a iluminatívna fáza. Môže sa týkať časti diela/detailu alebo celku. Keď umelec dokončí jednotlivé časti, opäť sa vracia k inšpirácii, kde hľadá nové nápady. V každom ďalšom nápade sa skrýva umelcov podnet k práci.

Evaluácia (hodnotenie)

Nadväzuje bezprostredne na každé spracovanie nápadov, vo vzťahu ku komunikačnému zámeru. Autor vlastne neustále kontroluje/koriguje nápad, tvorivú operáciu, či vyjadrenie jeho diela spĺňa pôvodnú intenciu. Zároveň dochádza k obmedzeniu slobody tvorivého rozhodovania, keďže možnosti výberu vhodných alternatív sú obmedzenejšie, až sa stáva, že dielo začína svojmu autorovi diktovať svoj ďalší vývin. Hodnotenie pre autora nie je vždy jednoduchou záležitosťou, pretože autor podobne ako recipient sa so svojimi predstavami identifikuje/stotožňuje. Evaluačná fáza niekedy vyúsťuje u autorov do zásahov už do hotového diela.

Korekcia (oprava)

Táto fáza zahŕňa konečné úpravy artefaktu, dodatočné zmeny, doplnky a podobne (Kulka, 2008).

Proces komunikácie a recepcie

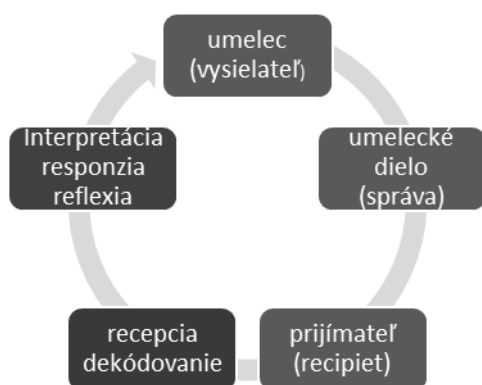
Po vzniku artefaktu, ktorý má ambíciu komunikovať, pokračuje proces smerom k recepcii čiže prijímaniu diela recipientmi. Prijímcovia môžu mať rôzne dôvody a rôznu **motiváciu** k tomu, aby sa rozhodli vnímať umelecké dielo. Vždy je však potrebný receptívny zámer, ktorý je nevyhnutný pre estetické vnímanie.

Priebeh vnímania umeleckého diela má jednotlivé fázy. Pri vnímaní výtvarného diela v estetickom ponímaní sa nejedná len o recepciu zmyslový obraz, ale aj o kognitívne spracovanie, prežívanie a hodnotenie umeleckého diela. Prvá fáza je teda fázou motivácie. V druhej fáze recepcie dochádza k vnímaniu, percepcii diela a k jeho **dekódovaniu**. Prijemca sa zameriava na tvary, farby, línie v spojitosti so vzťahmi v kompozícii, začína dekódovať, čiže odkodovávať správu, ktorú do diela vložil umelec.

Dekódovanie prebieha na základe poznania ikonografického i formálneho jazyka výtvarného umenia (podobne ako pri čítaní literárneho textu, rozumieme mu, len ak je napísaný v nám známom jazyku). V ďalšej fáze procesu dochádza k **reflexii**, t. j. k uvažovaniu o diele, čiže **responzii** znovu-prežívaniu umeleckého diela.

Všetky tieto procesy vrcholia v **interpretácii**, pod čím rozumieme vo verbálnom jazyku sformulovaný umelecký zážitok (Gero, 2000, 2004). V celom procese recepcie diela zohrávajú dôležitú úlohu asociačné mechanizmy, ktoré pomáhajú spájať rozličné obsahy a jednotlivé časti článkov ustálených reťazcov psychiky (napr. pocity a predstavy, predstavy a úsudky...), čo spôsobuje, že v konečnom dôsledku každá osoba svojim individuálnym spôsobom percipuje a následne interpretuje umelecké dielo.

Schéma 3: Proces komunikácie

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Gero (2004)

Záver

Celý proces vzniku diela/artefaktu sa týka akéhokoľvek umeleckého počinu, ktorý má ambíciu komunikovať. Všetky fázy procesu tvorby zahŕňajú množstvo tvorivých operácií, ktoré sú spracované cez rôzne psychické funkcie, avšak ich kvalita a profil je rôzny. Samotná výtvarná tvorba je spôsobom sebarealizácie a sebvýjadrenia autora/tvorcu, kedy autor prostredníctvom vizuálnych prostriedkov a vybraných médií komunikuje, vyjadruje svoje emócie, rozpoloženie, idey, myšlienky, postoje, názory, pocity či vnemy. Niekedy prináša nové nečakané a originálne riešenia, vytvára komunikačné kanály, cez ktoré plynú informácie smerom od tvorcu k percipientovi.

Bibliografia

- BIARINCOVÁ, P. 2021. *Art action v tvorbe človeka počas životnej cesty*. Ružomberok: Verbum, 2020. ISBN 978-80-561-0787-4.
- GERO, Š. 2004. *Interpretácia výtvarného diela*. In: ŠUPŠÁKOVÁ, B. a kol. 2004. *Vizuálna kultúra a umenie v škole: nové myšlienky a prístupy*. Bratislava: Digit. ISBN 80-968441-1-3.

- GERO, Š., TROPP, S. 2000. *Interpretácia výtvarného diela*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 2000. ISBN 80-8055-426-9.
- FULKOVÁ, M. 2002. *Když se řekne... vizuální gramotnost*. In: *Výtvarná výchova*, 2002, 42 (4). ISSN 1210-3691.
- KOVÁČOVÁ, B. 2021. *Sprítomnenie akčného umenia v priestore akcie*. In: *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitatis Catholicae Ružomberok*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2021, 20 (4), s. 72-78. ISSN 1336-2232.
- KULKA, J. 2008. *Psychologie umění*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978802473297.
- KULKA, J. 1990. *Psychologie umění*. Praha: SPN, 1990. ISBN 80-04-23694-4.
- RANEY, K. 1999. *Visual Literacy and the Art Curriculum*. In: *Journal of Art & Design Education*, 18 (1). <https://doi.org/10.1111/1468-5949.00152>
- ŠTOFKO, M. 2010. *Psychodidaktika procesuálnej výtvarnej výchovy*. Bratislava: Veda, 2010. ISBN 978-80-224-1110-3.
- ŠUPŠÁKOVÁ, B. 2015. *Vizuálna gramotnosť*. Brno: Tribun. ISBN 978-80-263-0934-5.
- ŠUPŠÁKOVÁ, B. a kol. 2004. *Vizuálna kultúra a umenie v škole: nové myšlienky a prístupy*. Bratislava: Digit. ISBN 80-968441-1-3.

Príspevok je výstupom z projektu KEGA č. 001KU-4/2023 Stelesnená skúsenosť s využitím art action II. – proti stagnácii v dospelosti a seniorskom veku (hlavný riešiteľ: doc. PaedDr. Barbora Kováčová, PhD.).

PaedDr. Mgr. art. Patricia Biarincová, PhD.

Katedra výtvarnej výchovy

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta

Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

patricia.biarincova@ku.sk